NTS en waardering Nederlandse tuin- en landschapsarchitectuur Post 65

Auteurs: Johanna Karssen en Willem Verhoeven

Aanleiding

De Nederlandse Tuinenstichting (NTs) heeft onderzoek gedaan naar de Nederlandse tuin- en landschapsarchitectuur in de jaren 1965-1990 (Post 65). Daarmee wil zij een bijdrage leveren aan de Verkenning Post 65 (Inventarisatie Erfgoed 1965-1990) die de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed (RCE) heeft ingezet in de 'Rapportage Verkenning Post 65' (2019). In de RCE-rapportage ligt de nadruk vooral op rood erfgoed (Gebouwd Erfgoed), en wordt het Groen Erfgoed grotendeels als ensemble met rood erfgoed genoemd. De NTs richt zich in haar onderzoek juist op het groen erfgoed, omdat dit meer omvat dan de ensembles, ook vele op zichzelf staande groene objecten.

Daarnaast is het onderzoek van de NTs bedoeld om een bredere discussie op gang te brengen over de duiding en waardering van groen erfgoed uit de periode 1965 tot 1990. Het NTs-onderzoek is een startdocument; de inventarisatie dekt niet alle Post 65-objecten. Om deze vollediger te maken kunnen deelonderzoeken worden opgestart naar groene objecten buiten de afbakening van dit onderzoek. Het gaat daarbij onder andere om objecten van bekende Nederlandse tuin- en landschapsarchitecten met BNT-erkenning die werkzaam waren binnen de Post 65-periode.

De instandhouding en bescherming van groen erfgoed in Nederland is de missie van de NTs. Het gaat hierbij onder meer om tuinen, parken, openbare groenvoorzieningen en landschappen met een herkenbare aanleg die van maatschappelijke betekenis zijn door:

- architectuur, vormgeving en inrichting
- beplanting
- cultuurhistorische waarde
- ligging of
- ensemblewaarde in samenhang met gebouwde of andere objecten.

(bron: Statuten Nederlandse Tuinenstichting)

Verkenning Post 65

De verkenning Post 65 beslaat het tijdvak vanaf 1965 tot 1990. Deze periode wordt genkenmerkt door belangrijke maatschappelijke, ruimtelijke en sociaaleconomische ontwikkelingen die een weerslag hadden op de fysieke leefomgeving. Zo is een kwart van de huidige woningvoorraad in deze periode gebouwd. Kenmerkende maatschappelijke ontwikkelingen kregen een eigentijdse ruimtelijke en architectonische vertaling. Denk hierbij aan de democratisering van het onderwijs (groei van universiteiten), de vrije zaterdag (recreatie- en vakantieparken), de groei van de dienstensector(kantoren), de veranderende woonwensen (groeikernen), enzovoort.

Voor de periode 1965-1990 is het goed mogelijk om erfgoedwaarden te definiëren. De afstand in de tijd tot 1990 is groot genoeg om te kunnen reflecteren op de ontwikkelingen en de betekenis van wat in onze fysieke leefomgeving tot stand is gebracht. Daarna wordt het beeld diffuser, en is de afstand nog onvoldoende om bouwwerken, kunstwerken, gebouwde en aangelegde omgeving objectief te kunnen waarderen.

(bron: Rapportage Verkenning Post 65, RCE, 2019
https://www.cultureelerfgoed.nl/onderwerpen/monumenten-aanwijzen-en-afvoeren/documenten/publicaties/2019/01/01/post-65-verkenningen)

Tuin- en landschapsarchitectuur in de Post 65-periode in vogelvlucht

In de tuin- en landschapsarchitectuur wordt in deze periode de functionalistische stijl van de wederopbouwperiode verlaten. Er is een zoektocht naar wat de essentie van natuur nog is en hoe de mens en zijn mens-gemaakte industrie daarin passen. De vraag is: natuur uitschakelen of inschakelen? De aanleg van grote recreatiegebieden, natuurparken en natuurtuinen, veelal in samenspraak met bewonersorganisaties vormt een antwoord op deze vraag. Nieuw ontworpen landschapsstructuren veranderen de kaart van Nederland, waarop ook kunstenaars ingrepen verrichten met hun land-art-projecten.

Een belangrijke ontwikkeling in deze periode is het aanwijzen van de Randstadgroenstructuur, een geheel van groene ruimten binnen de stedelijke invloedssfeer van de Randstand dat als tegenhanger van het stedelijk gebied kan worden beschouwd. Met de Verstedelijkingsnota en de Nota Landelijke Gebieden (1977) besloot de regering de ontwikkeling van een samenhangende groenstructuur voor de Randstad te bevorderen, om zo een halt toe te roepen aan de vele bedreigingen van de groene ruimte, de bruikbaarheid van die ruimte voor de Randstadbewoners te vergroten, en de verstedelijking sterker te structureren.

Waren de natuurontwikkelingsplannen in de jaren tachtig nog geïsoleerde postzegels te midden van het cultuurlandschap, in de jaren negentig kenmerken deze plannen zich door een meer integrale aanpak op het gebied van natuurontwikkeling, landschapsbehoud en recreatie. Voorbeelden hiervan zijn onder andere de Vierde Nota (1988) en Vierde Nota Extra (VINEX, 1991) en de Ecologische Hoofdstructuur (1990, sinds 2013 Natuurnetwerk Nederland).

Na de oliecrises uit de jaren zeventig trekt in de loop van de jaren tachtig de economie weer aan. Bedrijven ontdekken de tuin als marketinginstrument en de belangstelling van burgers voor groen, de tuin en het tuinieren neemt toe. Er komt ook meer belangstelling voor het groene erfgoed. De Nederlandse Tuinenstichting wordt in 1980 opgericht met als doel het groene erfgoed te behouden. Daarbij stimuleert zij ook het onderzoek naar de jongere tuinkunst.

Vanaf 1982 treedt er een kentering op in de parkarchitectuur. Belangrijke impulsen zijn de park- en pleinontwerpen die een groep ontwerpers maakte voor de stad Barcelona en de prijsvraag voor het Parijse Parc de la Villette (1983). Als gevolg hiervan krijgen de stadsparken tegen het einde van de jaren tachtig een meer architectonisch karakter. Nieuwe themaparken met een educatief-recreatieve bestemming worden aangelegd en de bestaande worden opgewaardeerd onder druk van de buitenlandse parken. De individualisering van zowel de ontwerper als de opdrachtgever en de gebruiker neemt toe.

Geraadpleegde literatuur

Vroom, Meto J., *Buitenruimten*, TOTH, 1992.

Oldenburger C., Backer A.M., Blok E., *Gids voor de Ned. Tuin-en Landschapsarchitectuur*, De Hef, 1995-2000.
Deunk G.J., *Ned. Tuin-en landschapsarchitectuur van de 20e eeuw*, Nai, Rotterdam, 2002
Goossen, M. & S. Block, 'Gebruik en waardering van de Randstadgroenstructuur', in *Groene ruimte in de Randstad: een evaluatie van het rijksbeleid voor bufferzones en de Randstadgroenstructuur*, pp. 55-86, Natuurplanbureau, Den Haag, 2004.
Joop, P. & D. Bal, 'Wat is de Ecologische Hoofdstructuur', in *Vakblad natuur bos landschap*, 3(8): 2-6, 2006.

Vergelijken we deze bronnen, dan komt de geschiedschrijving overeen. Wel valt op dat auteurs accenten leggen in de aandacht voor objecten met een ander schaalniveau. Waar Vroom zich vooral richt op grootschalige objecten uit de landschapsarchitectuur, beschrijft Deunk ook de kleinere schaal van de tuinarchitectuur.

Werkwijze
Om het onderzoek af te bakenen, hebben we ervoor gekozen 'de Gids voor de Nederlandse tuin- en landschapsarchitectuur' als uitgangspunt te kiezen. Deze gids biedt een omvangrijk landelijk overzicht van 'tuinen' in de breedste zin van het woord en registreert objecten door de schalen heen. Zowel tuinen als landschappen staan er in, zij het dat het aantal particuliere tuinen in deze gids schaars is. De Gids omvat vier delen met totaal een kleine tweeduizend objecten daterend tot 2000. Er worden dertien verschillende tuintypologieën onderscheiden, zoals groenstructuur/landschapsontwerp, park/plantsoen/recreatieterrein, villatuin/stadstuin. De Gids is daarmee als naslagwerk een bruikbaar instrument om objecten te selecteren en te waarderen die in aanmerking kunnen komen als vertegenwoordiger van Post 65. De Gids is niet allesomvattend en dekt niet alle in Nederland aangelegde objecten uit die periode. Nadere bronnen/gidsen kunnen aanvullend onderzocht worden op bovenstaande kaders.

Inventarisatie
De Gids voor de Nederlandse tuinarchitectuur is digitaal in te zien in de bibliotheek van Wageningen University & Research (WUR). Op initiatief van de NTs zijn alle daarin genoemde objecten omgezet in Excel-lijsten. Vervolgens hebben adviseurs en/of vrijwilligers van de NTs de volgende gegevens van zo'n 2000 objecten onderzocht en aangevuld met:

- Bestaand?
- Monumentenstatus Rijk, Provincie, Gemeente?
- Ensemble met gebouw en/of omgeving?
- Aanvullende opmerkingen.

Waardering
Om te kunnen bepalen welke objecten representanten zijn van de tuin-en landschapsarchitectuur uit de periode Post 65, hebben we waarderingscriteria opgesteld. Deze zijn ontleend aan 'Eenheid en Verscheidenheid' (RCE 2014). Op p. 22 van dit achtergronddocument staan de criteria voor tuinhistorisch onderzoek uitgebreid beschreven.
De objecten hebben we in tijd toegespitst op Post 65, de periode tussen 1965 en 1990. Alle objecten buiten die periode zijn daarmee buiten beschouwing gelaten.
https://www.cultureelerfgoed.nl/publicaties/publicaties/2014/01/01/eenheid-en-verscheidenheid)

Score en afwegingen

Voor onze waardering hebben we zes criteria opgesteld:

1) Algemene historische waarden
2) Ensemblewaarden
3) Tuinhistorische waarden
4) Waarden vanuit de gebruikshistorie
5) Gaafheid en herkenbaarheid
6) Zeldzaamheid

Deze criteria hebben geleid tot een totaalscore per object, met een maximaal haalbare score van zes punten per object.

Tijdens het proces van waardering en scorebepaling hebben we gestreefd naar een zwart-witte uitkomst om helder te krijgen welke objecten goede representanten van Post 65 zijn. Duidelijk mag zijn dat de totaalscore 1 t/m 3 niet in aanmerking komt voor selectie. De twijfelgevallen liggen bij de scores 4 of 5. De objecten met waardering 5 en 6 zijn in de presentatie opgenomen.

Bij ons onderzoek hebben we niet al het groene erfgoed kunnen meenemen. Met name de particuliere tuinen zijn ondervertegenwoordigd in de Gids en dus ook in ons onderzoek. In de laatste alinea van dit document beschrijven we het vervolg van het Post-65-project te lezen en hoe hieraan ontbrekende objecten toegevoegd zullen worden.

Auteurs

Dit document en de bijbehorende presentatie en scorelijsten per provincie zijn opgesteld onder verantwoordelijkheid van de Commissie Groen Erfgoed van de NTs.
De selectie is gedaan door leden en adviseurs van commissie Groen Erfgoed NTs: Hanny van der Heide, Henk Barkhof, Marika Kerstens, Johanna Karssen,Trudy en Willem van Riemsdijk, Stieneke van der Wal, Carla Romijn-Schütte, Jan Prinsen, Thea Brouwer, Anneke Meijsen, Nelleke van der Feltz en Willem Verhoeven, en door externe assistenten: Marianne van Lidth de Jeude, Mies Zeeman en Liesbeth Hardon.
De waardering van de geselecteerde tuinen is gedaan door: Willem Verhoeven, Marianne van Lidth de Jeude en Johanna Karssen-Schüürmann.

Vervolg

Dit onderzoek is niet allesomvattend en de inventarisatie dekt niet alle Post 65-objecten.
Deze NTs-lijst met objecten zal worden toegevoegd aan de groslijst van het RCE, waarop ook rood erfgoed is opgenomen evenals objecten ingebracht door andere organisaties, zoals de Bond Heemschut, of door individuen.

Mocht u zelf een monumentwaardig object kennen, mail dit dan, met redenen omkleed, aan: Post 65@cultureelerfgoed.nl

Een groep vakspecialisten zal samen met de RCE de lijst beoordelen en selecteren, en vervolgens de uiteindelijke selectie voordragen aan de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen.